

INSON EKOLOGIYASI VA EKOLOGIK MADANIYAT

Yusupboyev Bobojon Azamat o‘g‘li

Urganch Davlat Universiteti, Tabiiy fanlar fakulteti, Ekologiya va atrof
muhit muhofazasi yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ekologiya befarq bo‘lmagan, yuksak ekologik madaniyatga ega bo‘lgan, insonlar va jamiyatni shakllantirish. Buni ta‘lim tizimida va hayotda tadbqiq etish.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy taraqqiyot, yuqori texnologiya, individual resurs, antropoekologiya, ekologik inqiroz.

Bizning davrimizda inson ekologiyasi nafaqat yer va inson haqidagi fan, balki yangi ma‘no va yangi ijtimoiy taraqqiyot bo‘lib, uning natijasi hayvonot dunyosi va atrof-muhitga qadrlil munosabatda bo‘lgan ekologik madaniyatdir. Ekologik madaniyat ilmiy va badiiy tizim sifatida tasniflanadi, insonning atrof-muhit sohasidagi qadriyat yo‘nalishi, shuningdek, ma‘lumotlarni faol himoya qilish va takomillashtirish. Ekologik madaniyatning rivojlanishi turli muammolarni hal qilish va texnologiyani ishlab chiqish jarayoni bilan bog‘liq.

Yuqori texnologiya, ishlab chiqarish, ilmiy bilim va aql bovar qilmaydigan energiya bilan jihozlangan hozirgi darajadagi jamiyat nafaqat sayyoraga, balki uning individual resurslariga ham ta‘sir ko‘rsatadigan kuchli elementdir.

Bunday ta‘sir har doim ham atrof-dagi dunyo qonunlarini hisobga olishga qodir emas va ko‘pincha uning natijalari inson va tabiatning o‘zaro ta‘sirida juda salbiy bo‘lishi mumkin. Inson faoliyati natijasida yuzaga keladigan tabiiy ofatlar kam uchraydi va bu barcha ekologik muammolarning dolzarbligini yana bir bor ta‘kidlaydi.

Ekologiya ilmiy fan sifatida hozirgi va o‘sib borayotgan inqirozli vaziyatdan chiqish imkoniyatlarini ko‘rsatishga qodir. Ekologiya fundamental mavjudlikning asosi bo‘lib xizmat qiladigan o‘zaro munosabatlarning barcha qoidalari va qonuniyatlarini muvaffaqiyatli ochib beradi. Ammo atrof-muhit bilan munosabatlarning ahamiyatini va ularning faoliyat ko‘rsatishning barcha

tamoyillarini batafsil tushunish uchun, eng avvalo, ekologiya sohasida yuksak madaniyatni tashkil etish jarayonini shakllantirish va kengaytirish kerak.

Inson ekologiyasi - bu fanlararo bog‘liq fan bo‘lib, u ijtimoiy ekologiyaning ajralmas elementi bo‘lib, ilmiy ma‘noda insoniyat va uning atrofidagi kosmos o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir qonuniyatlarini o‘rganishga mo‘ljallangan kompleks sifatida qaraladi. Shuningdek, aholining jismoniy va ruhiy resurslarini yaxshilash bilan birga aholini shakllantirish va aholi salomatligini saqlash masalalari bilan ham shug‘ullanadi.

Inson ekologiyasining va asosiy maqsadi o‘tgan asrning 80-yillarida bo‘lib o‘tgan Butunittifoq konferentsiyasida aniqlangan bo‘lib, unda inson ekologiyasining quyidagi vazifalari shakllantirildi:

- tabiiy-tarixiy va iqtisodiy shakllanish momentlarini hisobga olgan holda aholi salomatligi holatini va dinamikasini tahlil qilish;
- kelajak avlodlar salomatligini bashorat qilish, muayyan ekologik omillar va ularning tarkibiy qismlarining aholi hayoti va uning salomatligiga ta‘sirini o‘rganish;
- nafaqat tejash, balki aholi salomatligini tiklash jarayonlarini, shu jumladan ijtimoiy va mehnat imkoniyatlarini tahlil qilish;
- antropoekologiyaning global va mahalliy (mintaqaviy) muammolarini o‘rganish;
- inson salomatligi va salohiyati ko‘rsatkichini oshirish yo‘llarini amalga oshirish.

Fan sifatida inson ekologiyasining maqsadi jamiyatni aholining yashash muhitini optimallashtirishga yordam beradigan zarur ma‘lumotlar bilan qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, biologik va ijtimoiy mavjudot sifatida insonning ichki jarayonlari, jamiyat va atrof-muhitdagi jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashdir.

Inson ekologiyasi tadqiqotining predmeti insonning yashash maydoni (ham tabiiy, ham ijtimoiy), uning barcha xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Bu fan insonni tevarak-atrofdagi makon omillariga moslashtirishga, shuningdek, antropogen ekotizimlarning tuzilishi va shakllanishi uchun shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan.

Ekologik madaniyat kontsepsiyasi inson ekologiyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u har birining atrofdagi makonning pozitsiyasi uchun shaxsiy javobgarligini, shu jumladan har birining faoliyati va moddiy manfaatlarni maqsadli ravishda cheklashni anglatadi.

Ekologik madaniyat va inson ekologiyasi, shuningdek, olingan ma'lumotlarni odatiy faoliyatda qo'llash qobiliyati bilan bog'liq, chunki axborotning ishlashi yakuniy maqsad emas - bunday ma'lumotlar hali ham amaliyotga tatbiq etilishi kerak. Shunga asoslanib, inson ekologik madaniyati bir nechta muhim tarkibiy qismlar bilan ajralib turadi.

Ekologik ong - bu atrofda makonga nisbatan dunyoqarashlar, pozitsiyalar va g'oyalar to'plami, shuningdek, ko'plab tabiiy tuzilmalarga ta'sir qiladigan faoliyatda bunday strategiyalarni yaratish.

Ekologik xulq-atvor, ya'ni insonning resurslardan foydalanish bilan bevosita bog'liq bo'lgan va tabiatga maksimal ta'sir ko'rsatadigan harakatlari majmui.

Bugungi kunda inson ekologik madaniyatining yuqori darajasining asosiy belgilaridan biri ijtimoiy va tabiiy birlikning maksimal ko'rsatkichiga erishish qobiliyati, shu jumladan tabiatni muhofaza qilishni ta'minlashning birinchi vositasi ekanligini anglashdir. Shuni yodda tutish kerakki, ekologik madaniyatning shakllanishi doimo insonning shaxsiy ishtiroki bilan bog'liq.

Jamiyat ekomadaniyati umumiy kontseptsiya sifatida faqat o'tgan asrning oxirida faol ravishda jadal rivojlana boshladi hamda insoniyatning ilm-fan yutuqlariga qayta ko'rib chiqilgan munosabati va tabiat holatining roli tufayli bu masalaga ishtiyoq sezilarli darajada oshdi.

Ekologik inqiroz va uning yaqinlashib kelayotgan tahdidi esa aholini insoniyatning omon qolish jarayoni faqat o'z-o'zidan belgilanishidan ustun qo'yadi. Va bu shuni anglatadiki, faqat ong uslubining maksimal darajada o'zgarishi - har bir insonning ekologik yo'naltirilgan faoliyati tufayli o'zini ekologik halokatdan himoya qilish mumkin.

Ekologik madaniyatni shakllantirish jahon hamjamiyati uchun katta ahamiyatga ega, chunki uning ta'sirisiz insoniyatning mavjudligi ekokrizisda juda muammoli bo'ladi.

Qolaversa, qiyinchiliklar ko'lamini tushuntirish, axborotni jamiyatga joriy etish borasidagi ishlar ham xalqaro darajaga yetib kelgan. Shunday qilib, dunyo xavfsizligi va xalqaro hamkorlik masalalarini ta'minlovchi BMTning "Ekologik madaniyat" dasturini azaldan o'zining asosiy va yetakchi loyihasi deb atagan.

Ekologik madaniyatni tarbiyalash, uni amalga oshirish va jamiyatda faoliyat yuritish har bir davlat darajasida alohida ta'minlanadi, bu qonunchilik darajasida va ushbu sohada faoliyat yuritayotgan ko'plab jamoat tashkilotlari faoliyatini hisobga olgan holda qo'llab-quvvatlanadi.

Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini shakllantirishga azaldan jiddiy e'tibor qaratib kelinmoqda. Shu maqsadda tabiatni muhofaza qilish va ekologiya sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar bilan shug'ullanadigan Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi hamda uning negizida Tabiiy resurslar vazirligi faoliyat olib bormoqda. Mustaqillik yillarida ekologik ta'lim konsepsiyasi, muhofaza etiladigan hududlar to'g'risida, ekologik nazorat, ekspertiza va boshqa ekologik masalalar bo'yicha me'yoriy – huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Jamiyatda ekomadaniyatning shakllanishi aholiga tabiatdan foydalanish jarayoni va uni asrab-avaylash, inson ekologiyasi va ekoqoidalarni qo'llashdagi o'rni, shuningdek, ekologik ma'lumotni maqsadli va uslubiy tarzda yetkazish bilan chambarchas bog'liq. Tabiatni asrashda har kimning nafaqat o'zi, balki sayyora va uning aholisi oldidagi mas'uliyati bo'lishi kerak.

Xalqaro darajadagi amaliy ko'rsatkichlar shuni ta'kidlaydiki, bu darajaga erishish uchun quyidagilar zarur:

- nafaqat yaxshi o'ylangan, balki amalda bo'ladigan me'yoriy-huquqiy bazaning mavjudligi;
- ekologik ta'lim masalalarini hal qilish (birinchi navbatda, ta'lim muassasalari uchun);
- ekologik ta'limning etarli darajasi.

Mamlakatimizda inson ekologiyasi va ekologik madaniyati masalalari murakkab jarayonlar – maktabgacha ta'limdan tortib, umumiy o'rta ta'lim va professional ta'limgacha bo'lgan jarayon orqali hal etiladi. Shu maqsadda ta'lim muassasalarida olimpiadalar, tanlovlar, ekologik sanalarga bag'ishlangan tadbirlar tashkil etiladi.

Zero, ekologik madaniyat inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni keskinlashuvini oldini olish bilan birga tabiat rivojiga va gullab yashnashiga munosib xissa qo'shadigan shaxslar ijobiy faoliyatidir

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiya. Toshkent, 2015.
2. Ergashev A.E., Ergashev T.A. Inson ekologiyasi. «Chinor ENK». T. 2009. 215
3. Tursunov X.T., Shojalilov Sh.Sh., Egamberdieva L.Sh., v.b. Ekologiya. Toshkent, 2017.
4. Ergashev A., Ergashev T. Ekologicheskaya bezopasnost. Sreda jizni cheloveka. «Chinor ENK» T. 2007. 153s.